

SECTION 1. TRANSFORMATIONS IN HIGHER EDUCATION IN WARTIME

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-360-6-1>

НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ШЛЯХ УКРАЇНИ

Рябініна Н. О.

ВСТУП

Третій ступень освіти – радість чи відчай, вартий нових проблем і навантажень, чи все ж таки необхідний крок до самореалізації? Це питання ставить собі кожний аспірант на початку вступу до аспірантури чи ад'юнктури, адже багато зроблено і знань може хватити на той рівень професійних якостей на який і ти, і твій наставник (роботодавець) розраховує. Перш ніж стати справжнім професіоналом, студент проходить усі етапи науково-практичних основ в вищих навчальних закладах (ВНЗ).

Українська вища освіта має свої організаційні та структурні особливості:

– «молодший бакалавр -1- (6 рівень НРК, ЄРК) (освітній або освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої програми, обсяг якої становить 120 кредитів ЄКТС);

– бакалавр -1- (6 рівень НРК, ЄРК) (освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180–240 кредитів ЄКТС);

– магістр -2- (7 рівень НРК, ЄРК) (освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми, обсяг якої становить 90-120 кредитів ЄКТС для освітньо-професійної програми або 120 кредитів ЄКТС для освітньо-наукової програми);

– інтегровані «наскрізні» програми -2- (7 рівень НРК, ЄРК) (ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти або освітнього ступеня молодшого бакалавра, фахового

молодшого бакалавра, освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за відповідною спеціальністю, становить 300–360 кредитів ЄКТС);

– доктор філософії -3- (8 рівень НРК, ЄРК) (освітньо-науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді. Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30–60 кредитів ЄКТС);

– доктор мистецтва -3- (8 рівень НРК, ЄРК) (освітньо-творчий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Особа має право здобувати ступінь доктора мистецтва у творчій аспірантурі. Нормативний строк підготовки доктора мистецтва у творчій аспірантурі становить три роки. Обсяг освітньої складової освітньо-творчої програми підготовки доктора мистецтва становить 30–60 кредитів ЄКТС)»¹.

На 2023–2024 навчальний рік остаточних даних по здобувачам вищої освіти немає, вступна кампанія триває, роздивимося дані за 2022–2023 навчальний рік. Навчається 1077685 осіб, переважно на рівні бакалавр (729506 студента) та магістр (309297 студента), статистика даних до ЄДБО доктора філософії (35026 аспіранта) та доктора мистецтва (120 осіб) не повна. Ці дані паралельно відслідковуються по кількості освітніх програм, більше на рівні «бакалавр» та «магістр» (табл. 1).

Велике значення відіграє фінансування вищої освіти в нашій країні. Студенти, маючи широкі, базові знання, зазвичай претендують на бюджетні місця, тому що контракт, інколи, не покишає. І треба констатувати, що держава, щорічно урізає фінансування на освіту, що веде до скорочення пільгових, бюджетних місць в системі освіти і неможливості подальшої реалізації минулих школярів (табл. 2).

---

¹ Національний університет «Одеська політехніка» Інформація про національну систему вищої освіти. Освіта. Наука. Професіоналізм. <https://op.edu.ua/education/edu-sys>.

Таблиця 1

**Кількість здобувачів та освітніх програм за рівнем вищої освіти на
2022–2023 навчальний рік (осіб / %)**

№	Здобувачі	Молодший бакалавр		Бакалавр		Спеціаліст		Магістр		Доктор філософії		Доктор мистецтва	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	Кількість здобувачів вищої освіти	2891	0,27	729506	67,69	845	0,08	309297	28,7	35026	3,25	120	0,01
2	Кількість здобувачів вищої освіти денної форми навчання	2583	89,3	563605	77,3	334	39,5	220393	71,3	25123	71,7	119	99,2
3	Кількість здобувачів вищої освіти заочної форми навчання	308	10,7	165152	22,6	511	60,5	88579	28,6	6608	18,9	1	0,8
4	Кількість здобувачів вищої освіти вечірньої форми навчання	0	0	749	1	0	0	325	1	3295	9,4	0	0
5	Кількість освітніх програм	485	прогр.	17184	програм	*		15123	програм	2833	програм	11	прог.

Джерело: створено автором за даними¹. * – дані відсутні.

Таблиця 2

**Джерела фінансування здобувачів та форми власності вищої освіти
на 2022–2023 навчальний рік (осіб / %)**

№	Здобувачі	Молодший бакалавр		Бакалавр		Спеціаліст		Магістр		Доктор філософії		Доктор мистецтва	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	За кошти Державного та місцевого бюджетів	1181	1	287913	72,5	6	0	91859	23,1	16104	4,1	71	0
2	За кошти фізичних та/або юридичних осіб	1710	1	441593	64,9	839	1	217438	32	18922	2,8	49	0
3	Державний форми	2732		638477		32		275430		31559		111	
4	Приватна форма	131		72360		157		29345		2956		0	
5	Комунальна форма	28		17974		20		4299		511		9	

Джерело: створено автором за даними².

За останні роки керівництво ВНЗ приділяє увагу людям, які повернулися з фронту, прагнуть навчатися і відбудувати нашу державу вже на соціально-економічному, морально-етичному, нормативно-правовому та інших фронтах нашого існування.

Таблиця 3

**Підготовка спеціалістів за фахом в Україні
на 2020–21 та 2021–22 навчальні роки (осіб)**

Клі-сть студентів (осіб)	Соціальні та поведінкові науки (економіка)		Управління та адміністрування		Інформаційні технології		Охорона здоров'я		Транспорт	
	20–21	21–22	20–21	21–22	20–21	21–22	21–22	21–22	20–21	21–22
ЗФО	2042	3360	16947	33058	13324	24212	28426	39538	14077	21669
ЗВО	64103	65833	145261	134696	89138	92698	93686	82199	50984	42473
Всього	66145	67193	162208	167754	102462	116910	122112	121737	60061	64142

Джерело: створено автором за даними¹.

Форма власності закладу вищої освіти теж має значення. Частіше, приватні та комунальні ЗВО запрошують науково-педагогічний склад на сумісництво, що відображає нестабільність кадрів і дає можливість попередньої домовленості в контенті «викладач-студент».

За останні роки змінилась привабливість спеціальностей, які обирають майбутні студенти (табл. 3). За 2020–2022 навчальні роки ми спостерігали зацікавленість соціально-економічними інформаційними та суспільними напрявленнями, на 2022–2023 навчальний рік прослідковується інтерес до спеціальностей, які пов’язані з захистом держави: військові спеціальності, направлення у медицині і право.

Таблиця 4

Популярні спеціальності на 01.01.2023 рік (осіб /%)

№	Спеціальність	Осіб	%
1	081 Право	80329	7.46
2	222 Медицина	58820	5.47
3	014 Середня освіта	57144	5.31
4	073 Менеджмент	56388	5.24
5	053 Психологія	38630	3.59
6	035 Філологія	38144	3.54
7	122 Комп’ютерні науки	36913	3.43
8	051 Економіка	27599	2.56
9	072 Фінанси, банківська справа та страхування	25551	2.37
10	121 Інженерія програмного забезпечення	23721	2.2

Джерело: створено автором за даними ²².

Наступний рівень після закінчення магістратури, третій, 8 рівень Національної рамки кваліфікації та Європейської рамки кваліфікації – аспірантура (ад’юнктура) – доктор філософії, доктор мистецтва. «Аспірант [фр. *aspirant* – кандидат, від латинської *aspirans (aspirantis)* – той, хто до чогось прагне] – особа, яка має повну вищу професійну освіту й освітньо-кваліфікаційний рівень магістра (спеціаліста) та зарахована до аспірантури (ад’юнктури) закладу вищої освіти або наукової установи на денну або заочну форму навчання для підготовки дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії, доктора мистецтва»³.

Доктор філософії (кандидат наук) та доктор мистецтва, через наукові звання (професор, доцент, старший науковий співробітник) та досягнення (старший дослідник) починає не простий шлях доктора наук. Цікаві дослідження, написання дисертаційної роботи та публікацій, захоплююча робота в практичних лабораторіях, обговорення на конференціях і круглих столах – цікавий процес, але дисертант повинен докласти багато сил, терпіння і часу, справляючись з труднощами і розчаруваннями.

²²Вища освіта та забезпечення якості вищої освіти в Україні. Вступна кампанія 2022 рік ЄДЕБО. <https://vstup.edbo.gov.ua/>

³ Калінічева Г. І. Аспірант // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Аспірант>.

Аспіранти (ад'юнкти) зобов'язані сумлінно виконувати всі обов'язки здобувачів вищої освіти, зазначені Законом України “Про вищу освіту” і зобов'язані:

– «дотримуватися принципів академічної доброчесності, морально-етичних норм і стандартів поведінки дослідників у відповідній галузі (професії), встановлених закладом вищої освіти (науковою установою);

– виконувати індивідуальний план наукової роботи та систематично звітувати про хід його виконання на засіданні кафедри, відділу, лабораторії чи іншого підрозділу закладу вищої освіти (наукової установи), який уповноважений для цього його вченою радою;

– подати до спеціалізованої вченої ради свої наукові досягнення у вигляді дисертації (для аспірантів і ад'юнктів) або опублікованої монографії, або за сукупністю опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях статей (для докторантів) у спеціалізованій вченій раді»⁴.

Зацікавленість магістрів, продовжувати навчання далі за галузями знань змінюється не суттєво, що підтверджує правильність вибору професії майбутніх спеціалістів і науковців (табл. 5). За даними Державної статистики України ми спостерігаємо зацікавленість магістрів продовжувати навчання далі, на 01.01.23 року навчається 33826 аспіранта. Із них на бюджет зараховано 16410 аспірантів і по контракту навчається 17416 осіб.

Таблиця 5

Розподіл напрямлень аспірантури за галузями знань (%)

№	Галузь знань	01.01.2022	01.01.2023	
		%	%	Кількість осіб
1	Право (%)	13.0	13.4	4539
2	Соціальні та поведінкові науки (%)	11.0	12.0	4064
3	Охорона здоров'я (%)	10.2	8.3	2817
4	Освіта/педагогіка (%)	8.3	6.7	2254
5	Гуманітарні науки (%)	7.7	6.2	2107
6	Управління та адміністрування (%)	6.4	9.8	3331
7	Інформаційні технології (%)	5.7	6.7	2254
8	Механічна інженерія (%)	3.8	4.1	1372

Джерело: створено автором за ⁵.

⁴ Закон України “Про вищу освіту”. Редакція від 28.05. 2023 року підетава – 3062-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

⁵ Аспірантура в Україні Держстат України, 1998–2023 https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/osv/aspirantura/arch_aspirantura.htm

«Зростання попиту на навчання в аспірантурі можна пояснити як погіршенням умов на ринку праці (отже, навчаючись, людина з меншою імовірністю втрачає заробіток), так і бажанням отримати відстрочку від служби в армії (83% із зарахованих за 2022 рік – чоловіки). Понад 70% аспірантів, зарахованих на навчання у 2022 році, навчаються на контрактній основі, а частка тих, хто навчається за бюджетні кошти, знизилася з 62% на 01.01.2022 до 49% на 01.01.2023»⁶.

На початок 2023 року ми спостерігаємо критичне зниження кількості захисту дисертацій, 1958 аспірантів (24%) (2015–16 н. р.) до 248 аспіранта (9.5%) (2022–23 н. р.), цьому сприяє щорічне зменшення кількості наукових установ та заходів вищої освіти, з 490 установ (2015–16 н. р.) до 384 установ (2022–23 н. р.). Наповнення аспірантського замовлення на 2022–23 навчальний рік складає 13386 аспірантів, у повному обсязі виконують м. Київ – 4096 осіб (бюджет – 1277 особи, контракт – 2819 особи), Харківська обл. – 1370 осіб (бюджет – 462 аспіранта, контракт – 908 особи), Львівська обл. – 1196 осіб (бюджет – 292 особи, контракт – 904 особи), тощо.

Статистично-порівняльний аналіз кількості аспірантів за віком досить прогнозований, хоча спостерігається вікове зростання в межах 30–45 років. Більшість місць аспірантури займають чоловіки, 1/3 всіх місць – жінки (табл. 7.), а ось викладацький персонал вищої освіти має протилежний склад.

Таблиця 7

Кількість аспірантів за віком і аспірантів-жінок на 01.01.2023 рік

№	Вік	22-24	25-27	28-30	31-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-60+
1	Кількість аспірантів за віком	1711	9748	6531	4214	4523	3369	2146	1071	503
2	Кількість аспірантів-жінок за віком	401	2914	2464	1752	1712	1168	755	401	173

Джерело: створено автором

Аспірантура дає не тільки перспективи кар'єрного росту, а і можливості висвітлення особистих знань і галузевих досліджень, використання наукової площадки і інфініції теоретико-практичного застосування. Доктор філософії, доктор наук – професіонал вищого рівня в своїй спеціальності, який має теоретичну базу і практичне застосування, який вміє донести фундаментальну концепцію і новітні дослідження. «Вибір вступу до аспірантури – це лише одна частина «пазлу». Вибір правильної програми також має вирішальне значення для максимального використання вашого потенціалу. Такі фактори,

⁶ Сологуб І., Аспірантура в Україні. Суспільство. «Вокс Україна». 2023. <https://voxukraine.org/aspirantura-v-ukrayini>

як навчальні програми, тематика дослідження, та загальний підхід/філософія, важливо оцінити та обговорити з майбутнім керівником перед вступом до аспірантури. Аспіранти це найбільш захищені юридично і фінансово молоді науковці серед усіх співробітників університетів у всьому світі»⁷. Аспірантура має свої переваги: кар'єрні сходинки, професійно-наукові просування, профільне навчання, наукові бонуси, викладання в ВНЗ (бакалаврат), можливість публікацій та захисту.

Таблиця 6

Статистичні данні аспірантури за 2014-2023 роки (осіб /%)

№	Навчальні роки	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23
1	Кількість здобувачів вищої освіти (докторантура, аспірантура)	30031	30308	27755	26432	23974	26358	25668	26389	33826
2	Індекси гендерного паритету (докторантура, аспірантура)	1.469	1.145	1.099	1.061	1.036	0.966	0.881	0.874	0.800
3	Кількість наукових установ та ЗВО, які мають аспірантуру (осіб)	495	490	481	475	431	417	408	380	384
4	Кількість осіб, які закінчили аспірантуру (осіб)	8092	7493	6703	6087	6401	2913	4280	351	2600
5	Кількість аспірантів, які захистили дисертацію (осіб /%)	1941/ 24%	1958/ 26.1 %	1708/ 25.5 %	1438/ 23.6 %	1472/ 23.0 %	1751/ 25.8 %	1021/ 23.9 %	*	248/ 9.5%

Джерело: створено автором за⁸. * – дані відсутні.

⁷Чех О. Ми підготували цікавий матеріал, чому саме зараз під час карантину варто розглянути переваги вступу до аспірантури? Молодіжні наукові творчі оюєднання. 2020. <https://ntsa.sumdu.edu.ua/vstupu-do-aspirantury/>.

⁸ Аспірантура в Україні Держстат України, 1998–2023 https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/osv/aspirantura/arch_aspirantura.htm

«Аспірантура дає можливість кращого працевлаштування та розвитку у сфері викладання та науки. Аспіранти можуть обіймати посади не лише у середніх, а й у вищих освітніх закладах. Також студенти, які отримали диплом аспіранта, мають право займатися дослідженнями, а також претендувати на можливість навчання в докторантурі за бажання отримати більш високий ступінь у науці»⁹.

На 2023 рік за освітнім інформаційним ресурсом та ЗМІ, створено консолідований рейтинг вищих навчальних закладів України – «Топ-200 Україна». Розглянемо таблицю найкращих десяти класичних університетів України, які тримають лідерство багато років (табл. 8).

Таблиця 8

Рейтинги класичних університетів України на 2023 рік

місце	ЗВО	Загальний рейтинг ЗВО	Топ-200 Україна	Кіл-сть публікацій Scopus (рейтинг)
1	Київський національний університет ім. Т. Шевченка	1	2	1
2	Львівський національний університет ім. І.Франка	2	5	3
3	Харківський національний університет ім. В. Каразіна	5	3	2
4	Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича	6	10	6
5	Прикарпацький національний університет ім. В. Стефаника	7	11	10
6	Одеський національний університет ім. І. Мечнікова	8	13	4
7	Національний університет «Кієво-Могилянська академія»	9	15	26
8	Ужгородський національний університет	10	16	18
9	Дніпровський національний університет ім. О. Гончара	14	17	14
10	Волинський національний університет ім. Л. Українки	17	24	30

Джерело: створено автором за ¹⁰.

Виші навчальні заклади технічного напрямлення в Україні лідирують: Національний університет «Львівська політехніка» та

⁹Дегрі-сервіс. Магістратура та аспірантура: навіщо потрібні? Прагни розвитку. 2023. <https://dgs.org.ua/uk/magistratura-ta-aspirantura-navishho-potribni/>

¹⁰Рейтинги ВНЗ. Як складається консолідований рейтинг вишів. Освіта. 2023. <https://osvita.ua/vnz/rating/25752/>

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського». Аграрні спеціальності можна отримати в Національному університеті біоресурсів і природокористування України та Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. Гжицького. З напрямками лідирують: – медицина (Національний медичний університет ім. О. Богомольця, Львівський національний медичний університет ім. Д. Галицького); – педагогіка (Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова); – мистецтво (Київський національний університет культури і мистецтва, Львівська національна академія мистецтв). Саме в м. Києві залишається престижними ВУЗами Київський національний університет ім. Т. Шевченка та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського. Після м. Києва рейтинг заповнює м. Львів, м. Одеса, м. Суми, м. Харків тощо.

Велику роль і імідж ВНЗ створює науково-викладацький склад. Це минулі аспіранти, які присвятили себе науці. Це люди, які закладають паростки зацікавленості, несуть знання молоді, і чому вони навчають, як розкриють красоту і необхідність професії таким і буде майбутній робітник. Статистичні дані на 2022–2023 навчальний рік стосовно науково-педагогічного складу нараховує 119533 працівників. На сьогоднішній день існує гендерний баланс всього науково-педагогічного складу працівників вищої освіти (табл. 8); чоловіків – 40% осіб, жінок – 60% осіб, із них тільки 60% мають наукові ступені (13.5% – докторів наук, 46% – кандидатів наук/докторів філософії), і викладачів із ступенем відчувається різниця; чоловіків – 77.2% (20% – докторів наук), а жінок – 62.3% (9.2% – докторів наук) (табл. 8).

Таблиця 9

Статистика наукового ступеню науково-педагогічного складу вищої освіти на 2022–23 навчальний рік (%)

№	Стать	Доктор наук	Кандидат наук/доктор філософії	Без ступеня
1	Чоловіки (%)	20	57.2	22.8
2	Жінки (%)	9.2	53.1	37.7
3	Разом (%)	13.5	46.0	40.5

Джерело: створено автором за ¹¹.

¹¹ Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році / за ред. А. Бутенка, О. Єременко, Н. Стукало. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2023. 59 с. УДК 378(477) УДК 378(477) 3-42.

Статистично-порівняльний аналіз наукових звань науково-педагогічного складу вищої освіти на 2023 рік показує високий рівень викладачів без наукового звання (58%), це є результатом різкого падіння показників аспірантів, які захистили дисертацію (на 2022 рік – 248 особи, що складає всього 9.5% від всієї кількості випускників-аспірантів). Саме науково-педагогічний склад вищих навчальних закладів та установ пропонує міцний колектив наукових керівників (наставників, кураторів, направляючих) для аспірантів, які є одним із ключових аспектів легкого захисту дисертаційної роботи.

Таблиця 10

Статистика наукового звання науково-педагогічного складу вищої освіти на 2022–23 навчальний рік (%)

№	Стать	Професор	Доцент	СНС	Без звання
1	Чоловіки (%)	15.4	30.1	2.8	51.6
2	Жінки (%)	6.2	30.5	1.2	62.1
3	Разом (%)	9.9	30.3	1.8	58.0

Джерело: створено автором за ¹²¹².

Разом з цією грамотною і компетентною людиною здобувач проходить весь шлях аспірантури за чотири і більше років до захисту і отримання здобувачем диплому доктора філософії. З науковим керівником вибирають актуальну тему, розробляють плани дослідження, проводять практичні напрацювання і міркування, друкують сумісні публікації, напрацьовують список літератури для дисертаційної роботи, тощо. Дисертаційна робота – це кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису, подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії в окремій галузі. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів та текстів інших авторів, мають посилання на відповідне джерело. Дисертаційна робота має свої високі вимоги, які стосуються багатовекторних аспектів: академічна доброчесність та відсутність плагіату, високі показники актуальності, новізни та унікальності, дотримання всіх норм оформлення тексту і наукових джерел та чітки виконання послідовності виконання. Написання

¹² Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів. “Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)”, від 19 травня 2023 р. № 502. Київ. Верховна рада України. Законодавство України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-2023-%D0%BF#Text>.

самої дисертації, це звичайно ретельна наукова праця, колосальний об'єм наукового дослідження, але до отримання диплому доктора філософії далеко: написання публікацій і тез, участь в конференціях і форумах, виконання освітньої частини аспірантури (іспити і семінари), адміністративні питання (підготовка та подання пакету документів до Вченої ради для допуску до захисту, а це неможливо без висновків засідання кафедри (малий захист), пошук рецензентів і опонентів, отримання актів наукового та освітнього запровадження результатів самого дослідження, довідки впровадження на практиці). Помилки неприпустимі.

І тут виникає питання сучасності. Чому такий низький показник кількості аспірантів, які захистили дисертаційну роботу, щоб у подальшому викладати і носити почесне наукове звання і науковий ступень? Часті зміни правил захисту, збільшення науково-практичних обов'язків, зниження фахового рівня науковості і актуальності дисертаційної роботи робить шлях захисту складним, інколи повільним з перешкодами. Розберемо нові правила «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів». від 19 травня 2023 р. № 502. «Підготовка в аспірантурі (ад'юнктурі) завершується отриманням диплома доктора філософії після публічного захисту дисертації в разовій спеціалізованій вчентій раді»¹³. Щоб ці слова почув аспірант, треба чимало зробити, ніхто правда і не казав, що буде просто і легко, але інколи доходить до відчаю, і справді, є бажання все кинути на пів дороги. Дивишся на нові правила – багато пунктів спрощено, деякі дії ліквідовані чи спростовані, але чому так важко захистити свої напрацювання?

За останні роки ми спостерігаємо різке падіння статистичних показників захисту дисертаційних робіт. Відрадно, що цей процес в нових правилах чітко прописаний. Захист не пізніше двох років після закінчення аспірантури дає час остаточно підготуватися, а після двох років дисертант проходить повторний вступ і курс до аспірантури.

Менше 6 місяців після закінчення аспірантури дає можливість безкоштовного захисту, але після цього періоду чи повторної атестації здобувач сплачує захист дисертаційної роботи самостійно, за власний рахунок. Нажаль, є ряд питань, відповіді на які не точні, можуть трактуватися в контексті особистих пояснень. «Але якщо наука – це те, з чим ви вирішили пов'язати своє життя, то не варто

---

¹³ Анна А. Життя аспірантів: від вступу до захисту дисертації. Аспірантура. 2023. <https://aspirantura.com.ua/uk/blog/zhittya-aspiranta-vid-vstupu-do-zahistu-disertatsiyi/>

відмовлятися від цієї мрії, слід тільки застатися терпінням»¹⁴. «Враховуючи ту обставину, що якість освітньої діяльності є інструментом забезпечення конкурентоспроможності університету, доцільно розглядати стратегічне управління якістю, основними елементами якої є цілі, що визначаються в стратегічній перспективі; основні напрями діяльності; інструментарій для досягнення стратегічних цілей. Внаслідок чого якість – не лише складова забезпечення конкурентоспроможності освітніх програм, але й об'єднуюча ідея, яка дозволяє визначити цілі організації, що підтримуються всіма учасниками діяльності університету. Отже, стратегія управління якістю освітньої діяльності ЗВО повинна формуватися не лише на запитах та потребах ринку праці, а й з урахуванням того, що об'єкт управління є інструментом, який дозволяє організації досягати стратегічних цілей розвитку».

Таблиця 11

Позитивні зміни присудження наукового ступеню доктора філософії та захисту PhD-дисертацій на 2022 рік		
№	Новий порядок присудження наукового ступеню та захисту PhD-дисертацій (ступеня доктора філософії) (19.05.2022 рік)	Тимчасовий порядок присудження наукового ступеню та захисту дисертаційної роботи (2019–2022)
Законодавчі дії України		
	Про внесення зміни до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів. від 19 травня 2023 р. № 502. Київ. Верховна рада України.	Тимчасовий порядок присудження ступеня доктора філософії. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167
Реформування та зміни		
1	Зменшення бюрократичних дій: Одне рішення про створення разової спеціалізованої ради.	Три рішення (призначення попередньої експертизи дисертаційної роботи, утворення разової спеціалізованої ради, видача диплома доктора філософа).
	Скасування затвердження атестаційної справи	Створення атестаційної справи.
2	Вибір мови: українська, англійська	Мова: українська
3	Право закладу освіти встановлювати обсяг тексту дисертаційної роботи	Фіксований обсяг дисертаційної роботи.
4	Використання в дисертації текстів наукових статей аспіранта, які прописані в анотації і мають активний ідентифікатор DOI (Digital Object Identifier).	Фіксований самоплагіат, плагіат.
5	Спрощення складу спеціалізованої разової ради: 1 варіант – Голова, два рецензенти з головної наукової установи, два опонента з інших вищих навчальних закладів; 2 варіант – Голова, один рецензент, три опонента.	
6	Рецензент і опонент може бути як доктор наук так і кандидат (доктор філософії).	Два доктора наук, два кандидата наук (доктор філософії).
7	Не обов'язково мати публікації у виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus та/або Web of Science Core Collection. Результати дослідження мають бути опубліковані в трьох і більше наукових виданнях.	Обов'язково, не менше однієї публікації у виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus та/або Web of Science Core Collection.
8	Підвищення оплати офіційних опонентів (до 2 тис. грн.)	Оплата не гарантується.
9	Позбавлення наукового звання за порушення академічної доброчесності.	Неможливість позбавлення наукового звання.
10	Захист проходить в вищому навчальному закладі з проведеною акредитацією, де навчається дисертант. Переведення в інший заклад складний.	
11.	Чітка процедура можливості одноосібної, добровільної відмови від наукового ступеню.	
12	Пропирана умова зміни наукового керівника.	Складна процедура.

Джерело: створено автором за¹⁷.

¹⁴ Василенко О.І. Удосконалення системи управління якістю освітньої діяльності закладу вищої освіти. Економіка та управління АПК. 2023. № 1. С. 102–110. DOI: 10.33245/2310-9262-2023-181-1-102-110

ВИСНОВОК

Реформування загальноосвітнього процесу, удосконалення другого та третього ступеню вищої освіти в Україні є пріоритетним завданням українського суспільства. Зменшення науково-викладацького скраду та кінцевого захисту дисертаційних робіт несуть значні перешкоди в систему викладання та виховання і впливають на рівень знань, вмінь і навичок молодого покоління. Намагання держави в стабілізації соціально-економічного зростання, зміцнення нормативно-законодавчої бази в сфері освіти несуть перспективи в майбутнє.

АНОТАЦІЯ

Реформування української освіти завжди стоїть на часі. Актуальність цієї проблеми сьогодні вкрай важлива, тому що знання і навички, які отримують школярі, а потім студенти, будуть основою подальшого відновлення країни після війни. За останні роки освіта зробила крок до рівня освіти, і поступово виникає багато питань до рівня освіти. Все взаємозалежно і ми спостерігаємо пробіли і в вищій освіті. **Актуальність обраної теми.** Обговорення нових правил науково-освітньої складової, процес написання та вимоги до оформлення дисертаційної роботи, захист і отримання наукового ступеня широко представлені на суспільне обговорення, але тільки молодий вчений, який пройшов усі етапи процедури захисту зможе більш детально описати переваги та труднощі. **Метою дослідження** є висвітлення проблематики вищої освіти та подальшого навчання в аспірантурі та докторантурі. Подані для обговорення теми нових правил захисту дисертаційної роботи та отримання наукового ступеня засвідчують переваги та перепони на шляху наукового прагнення. **Аналіз останніх досліджень і публікацій.** В статті широко використовується матеріали Єдиної державної електронної бази з питань освіти, Вступ – 2022–2023 рр., порівняльно-статистичні данні конкурсних пропозицій та інформація для вступу МОН України, Державна служба статистики України. Статистика ЗВО та ЗФПО, Закон України “Про вищу освіту”, рейтинги ВНЗ, аспірантура в Україні Держстат України, 1998–2023, Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів. “Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)”. Вищій освіті та аспірантурі приділяють увагу як за кордоном, так і в українському суспільстві: Калінічева Г. І. «Аспі-

рант», Сологуб І., «Аспірантура в Україні», Чех О. «Ми підготували цікавий матеріал, чому саме зараз під час карантину варто розглянути переваги вступу до аспірантури?», Бутенко А, Єременко О., Стукало Н. «Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році».

Ключові слова: вища освіта, третій ступень освіти, доктор філософії, наукове звання, галузь знань, науково-педагогічний склад, правила, захист дисертаційної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. National University "Odessa Polytechnic" Information on the national system of higher education. Education. Science. Professionalism. <https://op.edu.ua/education/edu-sys> [in Ukrainian].

2. Higher Education and Quality Assurance in Higher Education in Ukraine. Introductory campaign 2022 EDEBO. <https://vstup.edbo.gov.ua/> [in Ukrainian].

3. State Statistics Service of Ukraine. Statistics of HEIs and ZFPO + (Price Index of the State Pension Service of Ukraine dated 10.10.2022). <https://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

4. Kalinicheva G. I. Postgraduate student // The Great Ukrainian Encyclopedia. URL: <https://vue.gov.ua/> PhD student [in Ukrainian].

5. Law of Ukraine "On Higher Education". Edited on 28.05. In 2023, the basis is 3062-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

6. Postgraduate studies in Ukraine State Statistics Service of Ukraine, 1998–2023 https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/osv/aspirantura/arch_aspirantura.htm

7. Sologub I., Postgraduate studies in Ukraine. Society. Vox Ukraine. 2023. <https://voxukraine.org/aspirantura-v-ukrayini> [in Ukrainian].

8. We have prepared an interesting material, why is it worth considering the benefits of admission to graduate school right now, during quarantine? Youth scientific creative associations. 2020. <https://nts.sumdu.edu.ua/vstupu-do-aspirantury/> [in Ukrainian].

9. Degri service. Master's and PhD Studies: Why Are They Needed? Strive for development. 2023. <https://dgs.org.ua/uk/magistratura-ta-aspirantura-navishho-potribni/> [in Ukrainian].

10. University rankings. How the consolidated ranking of universities is compiled. Education. 2023. <https://osvita.ua/vnz/rating/25752/> [in Ukrainian].

11. Report on the quality of higher education in Ukraine, its compliance with the tasks of sustainable innovative development of

society in 2022. A. Butenko, O. Eremenko, N. Stukalo. Kyiv: National Agency for Quality Assurance in Higher Education, 2023. 59 p. UDC 378(477) UDC 378(477) Z-42 [in Ukrainian].

12. On Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the Preparation and Certification of Applicants for Scientific Degrees. "On Approval of the Procedure for the Training of Applicants for Higher Education with the Degree of Doctor of Philosophy and Doctor of Science in Higher Education Institutions (Scientific Institutions)", dated May 19, 2023, № 502. Kyiv. Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

13. Anna A. Life of postgraduates: from introduction to dissertation defense. Postgraduate studies. 2023. <https://aspirantura.com.ua/uk/blog/zhittya-aspiranta-vid-vstupu-do-zahistu-disertatsiyi/>. [in Ukrainian].

14. Vasylenko, O.I. Improvement of the quality management system of educational activities of a higher education institution. Economics and Management of Agro-Industrial Complex. 2023. № 1. Pp. 102–110. DOI: 10.33245/2310-9262-2023-181-1-102-110 [in Ukrainian].

Riabinina Nataliia,

PhD student, Department of Economics, Entrepreneurship
and Economic Security, State Tax University,
31, Universytetska str., Irpin, Kyiv region, 08205, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8378-4485